

فعالیت‌های علمی و پژوهشی کتابداران در تاجیکستان

نوشته سفر سلیمان^۱

چکیده: کتابداری که آن را کتابخانه‌شناسی نیز می‌گویند، همچون علمی واحد با دیگر علوم، ریشه‌های پیوسته و مشترک دارد. درک نیازهای کتابداری از مسایل میرم کارهای پژوهشی کتابداران است که به دانش و هنر کتابدار نیاز دارد. امروزه در تاجیکستان به تشکیل نیروهای علمی و پژوهشی کتابخانه‌ها توجه اساسی می‌گردد. وظیفه عمده کتابخانه‌های ملی جمهوریها آموزش و تحقیق در خصوصیات ملی، جغرافیایی و مردمی نواحی داستانه‌ها است. در این کتابخانه‌ها برنامه‌های پژوهشی و علمی از پیش تعیین شده‌ای وجود دارد. در ۲۹ دانشگاه و دانشکده پژوهشگران و متخصصان رشته‌های کتابداری وجود دارد که تعلیم دهنده نیروی عظیم کتابداران هستند. عملی ساختن دستاوردهای پژوهشی بر عهده بخش خدمات فنی است. اصول علمی پژوهش کتابداری را به دو بخش تقسیم می‌کنیم: بخش اول شامل اصول عمومی علمی است. بخش دوم اصول تخصصی است که مشتمل است بر شیوه‌های بررسی و تحقیق در علم کتابداری.

دشواریهای کنونی کار کتابداری، تلاشهای فعالی را تقاضا می‌کند در حال حاضر نیروی پژوهشگران رشته کتابداری، بیشتر به طرح و برنامه‌ریزی مسایلی همچون کتابخانه و پیشرفت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و نقش کتابخانه‌ها در سرعت بخشیدن به پیشرفتهای علمی و فنی، آزمایش تجربی نظریه‌های علمی، شکل‌گیری نظام کتابخانه‌ها، اجرای برنامه‌های جدید کتابداری بر اساس فنون جدید و تحقیق، تنها در زمینه علم کتابداری و تاریخ آن معطوف است.

در شرایط امروز مطالعه و خواندن نقش بسیار عمده‌ای را در شیوه

زندگی، پر کردن اوقات فراغت و وقت آزاد بازی می‌کند. پژوهش در

چگونگی خواندن کتاب در بین کودکان و نوجوانان یکی از وظایف علم کتابداری است. شناخت درخواستهای مراجعان و برآوردن نیاز آنها در روند پویایی ذخایر کتابخانه نقشی بسیار اساسی دارد. به همین دلیل واسطه درک این نیازها یکی از مسایل میرم کار پژوهشی کتابداران کتابخانه‌های تاجیکستان است. البته ثمره کار کتابخانه، وابسته به دانش و هنر کتابدار است؛ از این رو کسب دانش کتابداری یکی از مسایل مهم است. نکته اساسی دیگر پژوهش کتابداری از نظر علمی و موجود آوردن نظامی منسجم برای تمامی کتابخانه‌ها است. علم کتابداری باید همکاریها و همسازیهایی بین کتابخانه‌ها را تحقیق کند، نیروی محرکه برای اداره آن را پیدا کند و به کمک دستاوردهای علمی و فنی به تلاشی فعال همت گمارد. پژوهشگران رشته کتابداری باید با متخصصان کامپیوتر و برنامه‌ریزی به فعالیتهای هماهنگ برسند. یکی دیگر از روندهای پژوهش کتابداری آموزش و تحقیق در تاریخ کتابخانه‌ها و ثبت تجربه‌های علمی است. این تحقیقات تاریخی امکان می‌دهند تا روندهای مهم کار کتابخانه به دست آید، بهترین تجارب آنها حفظ شود و برای آینده مورد استفاده قرار گیرد. نارساییها بررسی شود و از آنها خلاصه‌ای درست و علمی تهیه شود. در این راه یکی از کارها تحقیق در فعالیتهای کتابخانه‌های دیگر کشورهاست. دانشگاه فرهنگ و هنر تاجیکستان، آموزش تاریخ کتابخانه‌های شرق را یکی از رویه‌های اساسی پژوهش خود قرار داده است، که یکی از شاخه‌های آن تحقیق و تدریس تاریخ کتابخانه‌های ایران است. تاکنون درباره این موضوع چند کتاب و مقاله در تاجیکستان به چاپ رسیده است.

دست اندرکاران کنفرانس " کتاب و احیای تمدن شرق؛ دیروز و امروز" که در سال ۱۹۹۰ در شهر دوشنبه برپا شد، در این راستا تلاشی بسیار پویا داشتند. بهترین سخنرانیهای کنفرانس در یک کتاب به نشر رسیده و در چندین مجله و روزنامه نیز این مقاله‌ها چاپ شده‌اند.

امروز باید به شکل نیروهای علمی پژوهشی کتابخانه‌هایی که متعلق به

سازمانهای گوناگون هستند توجه اساسی شود. در این راستا باید بیش از هر چه به تمرکز نیروهای متخصصان کتابداری پرداخت. هماهنگسازی کارهای علمی و تحقیقاتی کتابداری در کشور زیر نظر کتابخانه لنین و کتابخانههای ملی دیگر جمهوریها گذاشته شده است. از طرفی این مراکز علمی تحقیقات کتابداری در جمهوریهای مختلف پژوهشهای کتابداری چندی را آغاز کرده و برای به نتیجه رساندن آنها تلاش می‌کنند. هر یک از این مراکز مجموعههای علمی و پژوهشی خود را منتشر می‌کنند و از این راه به امر اطلاع‌رسانی کمک مؤثری می‌نمایند. مثلاً کتابخانه لنین مجله کتابخانه‌شناسی شوروی را هر دو ماه یک بار به انتشار می‌رساند. وظیفه عمده کتابخانههای ملی جمهوریها آموزش و تحقیق در خصوصیات ملی، جغرافیایی و مردمی این نواحی و استانها است.

در این کتابخانه‌ها برنامه‌های پژوهشی و علمی از پیش تعیین شدهای وجود دارد که براساس آنها اقدام به کارهای ضروری می‌کنند. امروزه در مقابل دانشگاهها و دانشکدههای کتابداری وظایفی بسیار جدی قرار دارد. در ۲۹ دانشگاه و دانشکده پژوهشگران و متخصصان رشته کتابداری وجود دارند که تعلیم دهنده نیروی عظیم کتابداران هستند. بدیهی است که همکاری تنگاتنگ کتابخانه‌ها با این مؤسسات آموزشی نتیجه‌ای بسیار با ارزش خواهد داشت. اعمال نتایج پژوهشها کاری بسیار دشوار است. روند عملی ساختن دستاوردها و پژوهشهای علمی در کتابخانه و به منظور خاتمه یافتن پژوهش از وظایف بخش دیگری به نام بخش خدمات فنی است.

اصول علمی پژوهش کتابداری بسیار گوناگون و پر مضمون است که ما آنها را به دو بخش می‌کنیم:

بخش اول اصول عمومی علمی است. این اصول در تمامی رشته‌های علمی مورد استفاده قرار می‌گیرند. تحلیل اصطلاحات و اسناد کتابخانه، مشاهده علمی و به بوته آزمایش گذاشتن، همه پرسى، از بابهای این بخش هستند.

تحلیل اصطلاحات کتابداری امکان می‌دهد که بر اساس آن طرح تحقیق

را معین سازیم. بررسی هر یک از مسائل آموزشی، از تعریف دقیق واژه‌ها و اصطلاحات آغاز می‌شود که زیر بنای تحقیق و مطالعه آینده است.

تحلیل هر یک از اسناد کتابخانه، از جمله یادداشت روزانه کتابدار، نامه‌ها و مدارک اداری کتابخانه و گزارش کار کتابداران ارزشهای کمی و کیفی را مشخص می‌سازد.

مشاهده علمی نیز امکان می‌دهد که با برنامه مشخصی دست به تحقیق و عملی ساختن این آرمانها بزنیم. این اصول می‌توانند در روند پژوهشی یا به طور مجزا، یا مشترکاً با سایر اصول عمل کنند. نتایجی که بر اساس استفاده از این اصول به دست می‌آیند با دیگر نتایج علمی مقایسه می‌شوند و نتایج آن در جداول مشخص و از پیش تعیین شده‌ای به ثبت می‌رسند.

آزمایش فعالیت تحقیقاتی در کتابخانه که معمولاً زیر نظر یک محقق به انجام می‌رسد تأثیر فوق‌العاده‌ای بر اصولی بودن پژوهشهای کتابداری دارد. ضمن این آزمایش تمامی دگرگونیها ثبت می‌شود و چنانچه در یکی از اصول این بخش نارساییهایی مشاهده شود دوباره به بوته آزمایش گذاشته خواهد شد. همه پرسش برای به دست آوردن اطلاعات اولیه از کتابدار یا مراجعان در روندهای گوناگون فعالیت کتابخانه مورد استفاده قرار می‌گیرند. در این راه دو نوع پرسشنامه وجود دارد، یکی آنکه محقق آن را از پیش آماده می‌سازد و در اختیار مراجعان کتابدار قرار می‌دهد تا به سئوالهای آن پاسخ دهند. آنها تمامی تفکرات و پیشنهادهای خود را به صورت مکتوب می‌نویسند و تجزیه و تحلیل آن در جهت بهبود کارهای کتابخانه مورد استفاده قرار می‌گیرد. نوع دیگر آن به صورت شفاهی است که این نیز احتیاج به آمادگی قبلی دارد. پژوهشگر باید سئوالها را از پیش روی کاغذی بنویسد و برای خود در این راه برنامه‌ای مشخص تعیین کند تا بتواند به نتایجی علمی و مثبت دست یابد.

بخش دوم اصول تخصصی است که تنها مشتمل است بر شیوه‌های بررسی

و تحقیق در علم کتابداری.

علم کتابداری در شوروی از آغاز پیدایشش اصول خاصی را در نظر گرفته است. از جمله:

تحلیل کمی کتابخانه، شرح حال و آموزش تحلیل‌گرایانه ذخیره کتابخانه و تجزیه و تحلیل در خواستهای مراجعین و کارت عضویت آنها.

در حال حاضر تمامی این اصول تحقیق و به صورت مشترک مورد بررسی قرار می‌گیرند. اصولی که در کتابداری و دیگر علوم وجود دارد به طور متقابل مورد استفاده هر دو گروه این محققان قرار می‌گیرد.

کتابداری که آن را کتابخانه‌شناسی نیز می‌گویند، همچون علمی واحد با دیگر علوم، ریشه‌های پیوسته و مشترک دارد. علم کتابخانه‌شناسی با کتابشناسی، نسب‌شناسی (علم الانساب) و علم اطلاعات رابطه نزدیک دارد و به اعتباری هم رشته است. همه آنها تنها یک هدف دارند و آن کتابخانه است. کتابشناسی علمی است که کار کتاب را از دیدگاه تاریخ امروزه، گذشته و آینده مطالعه می‌کند. شرح حال شناسی، نظریه، تاریخ و اسلوب فعالیت این رشته را بررسی می‌کند. اطلاعات شناسی به بررسی تاریخ، سازمان و اسلوب فعالیت عملی و اطلاعاتی می‌پردازد. این رشته همراه کتابخانه‌شناسی به مسایلی از قبیل ماشینی کردن کتابخانه و ایجاد نظامهای اطلاعاتی می‌پردازد، اینها نکاتی است در باره پژوهش اسلوبها و فعالیت‌های علمی و پژوهشی در شوروی. بدیهی است که نسبت به تحقق آنها در دوران بازسازی کوششهای بیشتری به عمل خواهد آمد.